

Geschiedenis van de democratische rechtsstaat in Nederland

1.1

Vrijheidsrechten – Beschermen de vrijheid van individuele burgers tegen de staat.

Stadsrecht – Het recht van de bewoners van een stad om eigen bestuur en rechtspraak te hebben. Vaak tegen betaling verleend aan landsheer in wiens gebied de stad lag.

- -----

Vrijheidsrechten

- Vrijheid van meningsuiting
- Vrijheid van godsdienst
- Non-discriminatie beginsel

Politieke rechten

- Actief kiesrecht
- Passief kiesrecht

Middeleeuwen: **stadsrecht**

1.2

Centralisatiepolitiek – Bestuurswijze waarbij men vanuit een punt besturend en regelend optreedt

Reformatie – Beweging in 16^e eeuw die probeerde de rooms-katholieke kerk te veranderen.

Privileges – Voorrechten die de vorsten in de Middeleeuwen aan adel, geestelijkheid en steden verleenden

Statenvergadering – Oorspronkelijk een bijeenkomst van de vertegenwoordigers van de standen.

Pacificatie van Gent – Vredesverdrag tussen alle gewesten in NL in 1576 waarin besloten werd om gezamenlijk tegen de Spaanse troepen te vechten en samen te werken. In Holland en Zeeland zou het calvinisme de heersende godsdienst worden. In andere gewesten het katholicisme.

Unie van Utrecht – Militair bondgenootschap uit 1579 dat ontstond toen een aantal zuidelijke gewesten de Unie van Atrecht sloten en zich weer aan Spanje onderwierpen. Unie van Utrecht legde de grondslag voor de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Apologie – Geschrift waarin men zichzelf verdedigt

Acte van Verlatinghe – De officiële verklaring van een aantal Nederlandse gewesten in 1581, waarin Filips II werd afgezet als vorst.

- -----

Republiek der Zeven Nederlanden 1588-1795

Protestantisme overheersende godsdienst maar:

- Geen sterke centrale burgerlijke overheid
- Geen machtige geestelijkheid

Klimaat van algemene vrijheid > gevolg:

- Komst geloofsvluchtelingen
- Vrije drukpers

Opmerkingen:

- Geen godsdienstvrijheid
- Geen openbare functies voor andersdenkenden

1.4

Staatsregeling – Naam voor de allereerste grondwet van ons land. Kwam tot stand in 1798 tijdens de Bataafse Republiek

- -----

2^e helft 18^e eeuw economische terugval > gevolg:

- Toename politieke tegenstellingen
- Voorstanders van stadhouder Willem V
- Patriotten (vanaf 1780)

1795:

- Komst Franse revolutieleger
- Willem V vlucht naar Groot-Brittannië

1 maart 1796: 1^e bijeenkomst Nationale Vergadering

1798: **staatsregeling**

1.5

Recht van Amendement – Het recht van Kamerleden om wijzigingen of aanvullingen aan te brengen in wetsvoorstellen

Recht van interpellatie – Het recht van Kamerleden om ministers ter verantwoording te roepen. Hiervoor is een Kamermeerderheid nodig en de minister moet verschijnen

Recht van enquête – Het recht van Kamerleden om buiten de regering om een onderzoek in te stellen naar het handelen van de regering.

Provinciale Staten – Het bestuur van een provincie

Censuskiesrecht – Het kiesrecht van de vertegenwoordigende lichamen geldt alleen voor mannelijke kiezers die jaarlijks een bepaalde som belasting betalen

Caoutchoucartikel – Artikel in de grondwet van 1887 waarbij kiesrecht werd toegekend aan 'mannelijke ingezetenen die voldeden aan de kentekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand'. Vernoemd naar Franse woord 'rubber' want was rekbaar begrip

Initiatiefwet – Wet die tot stand komt op initiatief van een of meer leden van de volksvertegenwoordiging

November 1813:

- Franse troepen verlaten 'Nederland'
- Willem I soevereine vorst van Koninkrijk de Nederlanden
- Tot 1848: koning had veel macht

1848: revolutiejaar in Europa

Willem II gaf Thorbecke opdracht voor nieuwe grondwet

- Macht bij parlement i.p.v. de koning
- Leden Tweede Kamer rechtstreeks gekozen
- Leden Eerste Kamer gekozen door **Provinciale Staten**
- Koning onschendbaar
- Ministeriële verantwoordelijkheid
- Parlement heeft **recht van amendement, interpellatie en recht van enquête**

Kiesrecht was alleen voor een beperkte groep, **censuskiesrecht**

1887: via caoutchoucartikel werd het kiesrecht uitgebreid

Pas in 1917/1919 werd algemeen kiesrecht ingevoerd

Hoofdstuk 2

2.1

Machiavelli (1469-1527)

Florence, Italië

Beroemdste publicatie: *il principe*

Voornaamste uitgangspunt: *het doel heiligt de middelen*

2.2

Thomas Hobbes (1588-1679)

Engeland

Beroemdste publicatie: *Leviathan*

Voornaamste uitgangspunt: *om vrede te bereiken moet ieder mens bereid zijn om zijn vrijheid op te geven*

2.3

John Locke (1632-1704)

Engeland

Beroemdste publicatie: *Two treatises on government*

Voornaamste uitgangspunt: *Mensen vormen samen een maatschappij, als een sociaal contract dat op vrijwillige basis gesloten wordt*

2.4

Charles Louis de Secondat baron de la Brede et de Montesquieu (1698-1755)

Frankrijk

Beroemdste publicatie: *Over de geest van de wetten*

Voornaamste uitgangspunt: *de wetgevende, uitvoerende en controlerende macht dienen gescheiden te zijn*

2.5

Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Zwitserland

Beroemdste publicatie: *Het maatschappelijk verdrag*

Voornaamste uitgangspunt: *De uiteindelijke macht in een land berust bij de inwoners van dat land (volkssoevereiniteit)*

2.6

Adam Smith (1723-1790)

Schotland

Beroemdste publicatie: *The Wealth of Nations*

Voornaamste uitgangspunt: *zoveel mogelijk economische vrijheid zorgt voor het nastreven van eigen belang, een 'onzichtbare hand' zorgt voor het algemeen belang*

2.7

Karl Heinrich Marx (1818-1883)

Duitsland

Beroemdste publicatie: *Das Kapital*

Voornaamste uitgangspunt: *bezitters van materie (kapitalisten) bepalen de organisatie van de samenleving.*

Hoofdstuk 3

3.1

Calvin en de staat

Denkbeelden Johannes Calvin (16e eeuw) veel invloed in de Nederlanden:

- Privépersonen moeten gehoorzaam zijn aan hoger gezag
- Publieke personen hadden het recht zich te verzetten tegen de hogere overheid

3.2

Joan Derk Van der Capellen tot den Pol (1741-1784)

1781: 'Aan het volk van Nederland' aanklacht tegen machtsmisbruik van de stadhouders en regenten

3.3

Feodale samenleving – Een samenleving met kenmerken van het feodale stelsel. In een dergelijke samenleving vervult adel een belangrijke rol

Standenmaatschappij – Samenleving waarin de positie van de leden wordt bepaald door geboorte

Natiestaat – Als natie en staat samenvallen. Van een natie spreken we als een volk zich een eenheid voelt

- - - - -

Ideeën patriotten gevormd door Van der Capellen

Vastgelegd in 1798: Staatsregeling, uitgangspunten:

- Gelijkheid voor wet
- Scheiding der machten
- Onafhankelijkheid rechterlijke macht

Gevolgen:

- Einde stadsrechten
- Einde voorrechten en rechtspreken adel

1810: Nederlanden maken deel uit van Frankrijk > Staatsregeling vervangen door Code Civil

1838: Code Civil vervangen door Burgerlijk Wetboek

3.4

Nachtwakersstaat – Staat met zo weinig mogelijke overheidsbemoeienis. Staat heeft een beperkt aantal taken zoals handhaven van veiligheid door politie en het leger.

Na 1840: liberalen steeds invloedrijker

Leider: Johan Rudolf Thorbecke

Liberalen wilden een klassieke rechtsstaat (**nachtwakersstaat**) met zo weinig mogelijk overheidsbemoeienis.

De staat heeft een beperkt aantal taken

Grondwet (1848) om afspraken vast te leggen

3.5

Stelsel van evenredige vertegenwoordiging – Kiesstelsel waarbij iedere partij in het parlement vertegenwoordigd wordt door een aantal afgevaardigden dat evenredig is aan het aantal stemmen dat door deze partij bij verkiezingen is behaald

Sociale rechtsstaat – Rechtsstaat waarin naast klassieke ook sociale grondrechten in de grondwet zijn opgenomen

Eind 19^e eeuw: 1^e **sociale rechtsstaat** in Nederland:

- Werktijden
- Kinderarbeid
- Arbeidsongeschiktheid

1919:

- Invoering algemeen kiesrecht
- **Stelsel van evenredige vertegenwoordiging**

Na 1945: Nederland wordt een verzorgingsstaat

1983: Nederland sociale rechtsstaat

3.6

Na 1850: 1^e feministische golf

- Verbetering rechtspositie vrouw
- Vrouwenkiesrecht
- Betere opleidings- en beroepsmogelijkheden

Belangrijk figuur: Aletta Jacobs

Praktijk: vrouwen behielden achtergestelde positie

Jaren 1960: 2^e feministische golf

- Gelijke behandeling
- Tegen vrouwendiscriminatie

Geslaagd:

- Wet op gelijke behandeling (1980)
- Herschrijving artikel 1 grondwet

Hoofdstuk 4

4.1

Representatieve democratie – Een democratie waarin burgers vertegenwoordigers kiezen in een parlement

De Patriottische Revolutie 1785-1787

- Directe democratie
- Nederland heeft nu een **representatieve democratie**

18 januari 1795: Willem V vlucht naar GB

Patriotten vervangen Oranjegezinde bestuurders daarna > verkiezingen voor de Nationale Vergadering. Bijna alle mannen boven 20 mochten stemmen via 126 kiesdistricten

2 stromingen:

- Federalisten: Bataafse Republiek moet een statenbond blijven
- Unitarissen: Bataafse Republiek moet een eenheidsstaat worden

Unitarissen pleegden met behulp van de Fransen een staatsgreep

Grondwet 1798:

- Allen boven 20 mochten stemmen
- Veel uitzonderingen: analfabeten, vrouwen, economisch onzelfstandigen, aanhangers federalisme

1801 staatsgreep: grondwet opgeschort, Nationale Vergadering mindert macht

4.2

4.3

1883: oprichting Landelijke Bond voor het Algemeen Kies- en Stemrecht

Belangrijkste organisatie binnen LBAKS: Sociaal Democratische Bond

Leider F. Domela Nieuwenhuis werd in 1887 1^e socialist in het parlement

1893: 2 socialistische stromingen

- SDB: Buiten parlementaire acties onder leiding an Domela Nieuwenhuis
- Sociaal Democratische Arbeidspartij: parlementaire koers onder leiding van PJ Toelstra

SDAP had succes bv. Invoering algemeen kiesrecht, maar vooral confessionele partijen profiteerden

4.4

Districtenstelsel – Kiesstelsel waarbij het land verdeeld wordt in kiesdistricten. Deze mogen ieder een persoon, die hiervoor de meerderheid van stemmen in het district heeft, afvaardigen naar het parlement

- -----

Grondwet 1848: censuskiesrecht + **districtenstelsel**

Voordeel:

- Kleine afstand tussen kiezer en gekozene

Nadeel:

- Stemmen verliezende partij tellen niet mee
- Kleine partijen komen niet in de 2^e kamer
- Stemmen wegen met niet even zwaar

1917: invoering stelsel van evenredige vertegenwoordiging

Kiesdeler

4.5

Verenigde Naties – Internationale organisatie tot handhaving van vrede en veiligheid, opgericht 1945

Raad van Europa – Organisatie in 1949 opgericht, met als doel een grotere Europese eenheid met aandacht voor democratie, de rechtsstaat en de rechten van de mens

Europese Economische gemeenschap – Europees samenwerkingsverband, opgericht in 1957, waarbij de lidstaten streefden naar eenwording op economisch gebied

Europese Unie – Europese Gemeenschap na het sluiten van het Verdrag van Maastricht in 1991.

Zowel economisch als politiek samenwerken

- -----

Na WO II: veiligheid door internationale organisaties

- **VN** 1945
- **Raad van Europa**
- Benelux
- Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal 1951
- **Europese Economische Gemeenschap** 1957
- **Europese Unie** 1991

Hoofdstuk 5

5.1

Schoolstrijd – Politieke strijd waarbij confessionele partijen streefden naar financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs aan het openbare onderwijs

Sociale kwestie – Situatie waarin een groot deel van de bevolking in armoede onder slechte werk- en woonomstandigheden leefde. Het werd een politiek strijdpunt tijdens de industrialisatie in NL

- - - - -

2^e helft 19^e eeuw: 4 politieke stromingen

- Conservatieven
- Liberalen
- Confessionelen; protestanten/katholieken
- Socialisten

Grote politieke tegenstellingen door 3 kwesties:

- **Schoolstrijd**
- Kiesrecht kwestie
- **Sociale kwestie**

5.2

Liberalen:

- Voor vrijheid van individu
- Tegen overheidsinvloed

Vanaf 1848 meerderheid in Tweede Kamer

Vanaf c.a. 1870 2-delings:

- Conservatief liberalen
- Progressief liberalen

1885: Liberale Unie (voor alle liberalen)

1894: Bond van Vrije Liberalen (cons. Lib.)

1901: Vrijzinnig Democratische Bond (prog. Lib.)

Na 1917: einde dominante positie liberalen

5.3

Protestanten

- Geen volkssoevereiniteit maar hoogste macht bij God
- Individu staat ten dienste van de samenleving
- Leiders: Groen van Prinsterer (tot jaren 60) daarna Abraham Kuyper

Kuyper:

- Soevereiniteit in eigen kring; *gezin, kerk en onderwijs hebben onafhankelijk gezag, staat mag zich daarmee niet bemoeien*
- Antithese; *tegenstellingen tussen christenen en niet-christenen*

Anti-Revolutionaire Partij (1878)

Christelijk-Historische Unie (1908) : afsplitsing van ARP, was tegen kiesrechtuitbreiding
Katholieken:

- Subsidiariteit(encycliek Rerum Novarum 1891) *overheid mag pas optreden als individuen of organisatie daartoe niet in staat is*
- Leider: Schaepman

Pas in 1926: Rooms-Katholieke Staatspartij

Na 1917: meerderheid christelijke partijen in het parlement

Confessionele samenwerking ondanks verzuiling

Staatkundig Gereformeerde Partij (1918) tegen samenwerking

5.4

2^e helft 19^e eeuw veel ellende:

- Industriële Revolutie
- Armoede platteland

Opkomst socialisme

- Geïnspireerd door Karl Marx

Socialistische partijen:

- SDB, anarchistisch
- SDAP, parlementair
- Communistische Partij Nederland, revolutionair/communistisch (1908)

Socialisten kwamen tot 1939 niet in de regering:

- Antithese
- Te revolutionair (bv. Troelstra 1918)

5.5

WO II: bestaande partijen opgeheven door nazi's

Doorbraakgedachte: einde verzuiling en klassenstrijd

Echter na 1945: situatie gelijk aan voor 1940

Politieke partijen:

- Katholieke Volkspartij
- ARP en CHU
- Partij van de Arbeid (1946)
- Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (1948)

Tot 1959:

- KVP en PvdA regeringspartijen
- Werken aan de verzorgingsstaat

5.6

Ontzuiling – Proces waarbij er geleidelijk een eind komt aan de verzuilde samenleving

Zwevende kiezers – Een kiezer die bij verkiezingen steeds opnieuw bepaalt op welke partij hij stemt

Polarisatie – Proces waarbij de tegenstellingen tussen 2 partijen steeds groter worden

Deconfessionalisering – Daling van de invloed van het geloof op de maatschappij.

Consensuspolitiek – Politiek gericht op het bereiken van overeenstemming tussen de betrokken partijen

- -----

Jaren 1960: Nederland verandert

- Groei welvaart
- Ontkerkelijking/**ontzuiling/zwevende kiezers**

Nieuwe partijen:

- Pacifistische Socialistische Partij (1957); voor ontwapening tegen atoomwapens
- Democraten '66; voor participatie van de burger
- Politieke Partij Radicalen (1968); progressieve politiek op basis van de bijbel

Toenemende **polarisatie**:

- **Ontzuiling**
- Nieuwe partijen
- Participatiedemocratie

Christelijke partijen krijgen minder aanhang

Deconfessionalisering

Gaan op in Christen Democratisch Appèl (1980)

Reformatorisch Politieke Federatie en Gereformeerd Politiek Verbond deden niet mee met CDA

RPF en GPV ChristenUnie (2001)

CPN, PSP en PPR GroenLinks (1989)

Jaren 1980: consensuspolitiek

Opkomst (en ondergang) van onder andere:

- Socialistische Partij (1994)
- Lijst Pim Fortuyn (2002)